

TÜRKİYE'DE TARİKATLARIN SİYASİ VE EKONOMİK ALANLARDAKİ SEKÜLER YÜKSELİŞİ VE YOKSULLAR / YOKSULLUK

 Hakan ATEŞ*

ÖZET

Max Weber'in "Protestan Ahlakı ve Kapitalizm" adlı çalışmasının yayımlandığı 1905 yılından bu yana dinin insanların ekonomik etkinlikleri üzerindeki etkilerine ilişkin bir tartışma süregelmektedir. Weber'e göre Protestan inancın insanları çalışmaya teşvik etmesi nedeniyle Protestan devletler başarılı bir ekonomik yaşam sürmektedir. Dahası, Batı'da inanç vasıtasıyla dünyevi çalışmaların önem kazanması ile ekonomik gelişim hızlanmıştır. Böylece, Batı bu ekonomik gelişmelerle siyasi konjonktürünü değiştirmiş ve Osmanlı bu konjonktüre ayak uyduramamıştır. Bu ortamda Osmanlı'daki tarikatlar / cemaatler, Batılılaşma hareketinin önündeki engel olarak kapatılmıştır. Ancak, 1960'lı yıllarda oluşan yeni siyasi akımlarla bu cemaatler hem ekonomik hem de siyasi alanda kendilerini görünür kılmaya başlamışlardır. Bu FETÖ-PDY gibi "sözde" cemaatler, terör örgütü olarak hareket edip insanların dini duygularını suiistimal ederek, yoksullar için para toplamış ve bu paralarla kendilerine bir ekonomik güç oluşturmuştur. Bu çalışmada, günümüzde FETÖ-PDY örgütü gibi "cemaat" adıyla Türkiye'de ekonomi ve siyaset alanında yer alan gruplara ve bu grupların dünyevi alandaki "yoksulluk" sorununa karşı tutumlarına ışık tutmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yoksulluk, din ve ekonomi, tarikat / cemaat, dini holding, din ve yoksulluk ilişkisi

The Secular Rise of Congregations in The Political and Economic Spheres in Turkey and The Poor / Poverty

ABSTRACT

Since the publication of Max Weber's "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism" in 1905, there has been a debate about the effects of religion on people's economic activities. According to Weber, Protestant states have had a successful economic life because the Protestant faith encourages people to work. Moreover, economic development accelerated with the importance of secular studies through faith in the West. Thus, the West changed its political conjuncture with these economic developments and the Ottoman Empire could not keep up with this conjuncture. In this environment, the sects / congregations in the Ottoman Empire were closed as an obstacle to the Westernization movement. However, with the new political movements that emerged in the 1960s, these congregations began to make themselves visible in both the economic and political spheres. These "so-called" congregations like FETO-PDY acted as a terrorist organization and abused people's religious feelings, collected money for the poor and created an economic power for themselves with these funds. In this study, it is aimed to shed light on the groups in the field of economy and politics in Turkey under the name of "congregations", such as the FETO-PDY organization, and the attitudes of these groups towards the problem of "poverty" in the worldly field.

Key Words: poverty, religion and economy, sect / congregation, religious holding, religion and poverty relationship

* Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Bursa / TÜRKİYE, hakanates@icloud.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Ateş, H. (2024). Türkiye'de tarikatların siyasi ve ekonomik alanlardaki seküler yükselişi ve yoksullar / yoksulluk. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(47), 807-823. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1421338>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 17 Ocak / January 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 4 Şubat / February 2024

Giriş

Max Weber’in “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizm*” incelemesini yayınladığı 1905 yılından beri dinin insanoğlunun ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkilerine dair bir tartışma süregelmektedir. Weber’e göre Protestan devletler, Katolik devletlerden daha başarılı bir ekonomik hayat sürmektedir. Protestanlık inancında sofuluk, keşiş hücrelerinden profesyonel iş hayatına taşındığı için ve dünya içi ahlakilik egemen olmaya başladığı için, makinayla üretimin teknik ve ekonomik gereklerine bağlı güçlü bir modern ekonomi evreni kurulmuştur (Weber, 2013: 164). Ülkemizde ise bu durum “yeşil / dini sermaye” ve “batı kapitalizmi” arasında gidip gelen bir iktisadi hayata dönüşmüştür. Bu ayrımın temel çıkış noktası Cumhuriyet’in getirdiği inkılaplar ile değişen gündelik hayatın ekonomide görülemeyen tezahürleridir. Bu düzenin başlangıç noktası ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarına dayanır. Cumhuriyet’in kurucu elitlerine göre halkın dini geleneklerini sürdürme şekli olan tarikatlar / cemaatlerin yanı sıra tekke ve zaviyeler Batılılaşma hareketinin önündeki en büyük engel olarak görülmüş ve bu sebeple de kapatılmıştır. Buna rağmen geleneksel yaşamından ani bir sıçrama ile moderniteye geçemeyen halk, kültür şoku yaşamış ve gayri resmi yollardan eski yaşantısına dini gruplar içinde devam etmek istemiştir. Bu dini gruplar 1960’lı yıllara kadar daima göz önünde olmaktan kaçınmıştır. Ancak, 1960’lı yıllarda oluşan yeni siyasi akımlar vasıtasıyla tekrar gün yüzüne çıkarak günümüze kadar hem ekonomik hem de siyasi alanda kendilerini görünür kılmaya başlamışlardır.

Bu çalışma, FETÖ-PDY örgütü gibi “cemaat” adıyla ekonomi ve siyaset alanında Türkiye Cumhuriyeti’nde dini alanın yanı sıra dünyevi alanda da yer alan gruplara ve bu grupların dünyevi alandaki “yoksulluk” sorununa karşı tutumlarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken de bu “sözde” cemaatlerin insanların dini duygularını nasıl ve hangi amaçlar için kullandığını gözler önüne sermeyi de hedefler, çünkü bu “sözde” cemaatler geleneksel alandan ayrılmış ve günümüzde bir eğitim kurumu, yurt, şirket veya sivil toplum kuruluşu görünümü almış vaziyettedir. Bu görünümüyle de insanların ahiret hayatından çok, gündelik hayatlarının dünyevi kısımlarını ele geçirmeyi ve şekillendirmeyi amaçlamaktadırlar. Bu durumun en iyi örneğini ise 15 Temmuz 2016’da gerçekleşen hain kalkışmada görebiliriz. Bu “sözde” cemaatler, bir örgüt gibi, insanların dini yönelim ve duygularını suistimal ederek yardım kuruluşları adına zekât ya da “himmet” adı altında yoksullar için para toplamış, kendisine bu toplanan paralar ile bir sermaye oluşturmuştur. Ancak bu sermaye ile oluşan ekonomiyle yoksullara yardım eder gibi görünürken diğer taraftan da kendi hegemonik alanını büyütmüş ve güçlendirmiş, ardından da sahip olduğu güç ile halkın kendi iradesiyle seçtiği hükümeti devirmek istemiştir. Kendisini “cemaat” olarak tanımlayan FETÖ-PDY terör örgütü, mensuplarının nasıl yaşayacaklarına, nasıl giyineceklerine, hangi üniversiteye gideceklerine ne yiyip ne içeceklerine kadar karar vermiş ve bunun sonucunda da dünyevi alanda faaliyet gösteren bir oluşum haline gelmiştir (Efe, 2017). “Sözde” tarikat / cemaatlerin hangi amaçlarla dünyevi alana dokunduklarına ileriki sayfalarda değinilecektir.

Çalışmada öncelikle tarikat kavramının açıklanması hedeflenmektedir. Ardından bu bahsedilen “sözde” cemaatlerin Cumhuriyet’in ilk yıllarından günümüze kadar kendilerini nasıl korudukları ve günümüzde nasıl palazlandıkları sorularının yanıtları aranacaktır. Ardından bu yapıların bir şirkete / holdinge nasıl dönüştükleri ya da müritlerinin şirketlerine niçin kaynak sağladıkları tartışılacak ve bunların yanında da siyasi alanda güçlerini ne kadar ön plana çıkardıkları anlatılmaya çalışılacaktır.¹ Daha sonra, bu “sözde” cemaatlerin yoksulluk hakkındaki görüşlerine dair bilgiler sunulmaya çalışılacaktır.

¹ Burada bahsedilen tarikatlar terimin gerçek manasıyla dini yol olarak tanımlanan türler değildir. Tam tersine insanların dini duygularını sömüren ya da sömürmeye çalışan türlerdir.

Öte yandan, çalışmada ele alınan yoksulluk kavramı ise ekonomik anlamda yoksulluğu işaret etmektedir. Allah’a karşı olan yoksulluk, tasavvufun çok büyük konularından birisi olup bu çalışmada konu dışı bırakılmıştır. Çalışmada ele alınmayacak bir diğer konu ise “Allah’a ulaşma yolunda birer yol arkadaşı olan” dini gruplardır.

Tarikatların Oluşumu ve Gelişimine Dair Kısa Bir Açılım

Modern dönemde tarikat olarak anılan oluşumlar en genel anlamda eskinin cemaatidir. Cemaatler, geçmiş dönemde devletin, medreselerin, tarikatların, vakıfların ve mahalle mescitlerinin yaptığı tedris, tebliğ, irşat, terbiye ve dayanışma işlevlerini görmek maksadıyla ortaya çıkmışlardır. Ayrıca, devlet ile birey arasında bir tampon vazifesi görmeye çalışmışlardır (Mardin, 1992: 73). Batı toplumlarında burjuvazinin üstlendiği bu görevi Doğu toplumlarında da cemaatler üstlenmiştir. Buna ilaveten, modern tarikatlar da büyük ölçüde eski cemaatler ile aynı işlevi görmektedir. Dolayısıyla modern tarikatları dini cemaat kategorisi içinde değerlendirmek mümkündür (Torun, 2020). Tarikat, lügatlere bakıldığında “tarik” sözcüğünden türemiştir. “Tarik” etimolojik olarak “gidilecek yol” kavramıyla en genel anlamda Allah’a varmanın yolunda gerçekleştirilen örgütlenme olarak tanımlanabilir (Gölpınarlı, 1969; Güner, 1991; Komisyon, 2011: 95). Modernite öncesi dönemlerde dini kültürden beslenen bu örgütlenme, aynı zamanda devletin kısmen ilgisiz kaldığı sosyal dayanışma ihtiyacını karşılayan kurumlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sosyal dayanışma kavramını biraz açacak olursak; tarikatlar veya cemaatler gerçekten ihtiyacı olanlara -yani tam manasıyla yoksullara- giyecek, yiyecek, barınma vb. temin eden bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dayanışma aracılığıyla insanların toplumdan dışlanması veya ötekileştirilmesi önlenir. Tarikat / cemaat vasıtasıyla yoksul insanlar yoksulluğunun farkındaydı, ancak bunun acı bir durum olmadığını, aksine bu dünyanın bir sınav dünyası olduğunu ve onların sınavlarının da maddi güçlükler olduğunu bilmekteydi. Aynı durumun zenginler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Zenginler de tarikat / cemaat gibi kurumlara yardımda bulunarak kendilerine bahşedilmiş olan dünya nimetlerini paylaşıp dini anlamda sınavlarında başarılı olmaya çalışmaktaydılar. Müslümanlar için içinde bulunduğumuz dünya, ilk günahın cezalandırıldığı bir yer değildir; ahlaki bakımdan kendimiz, ailemiz, toplumumuz ve bütün insanlık için iyi şeyler yaparak Allah’ın iradesine gönüllü olarak boyun eğmek suretiyle O’na teslimiyetimizi gösterdiğimizi kanıtlayan yerdir (Ahmad, 1996: 26).

Hz. Muhammed’in sağlığından itibaren başlayan tartışmalar, vefatından sonra giderek artan hizipleşme ve siyasi çatışmalara dönmüştür. Mezhepler ise bu çekişmelerin hukuki örgütlenme biçimidir. Diğer bir söylemle; mezhepler görünen, tarikatlar ise ruhani örgütlenmelerdir (Filiz, 2016). İslamiyet’te bölünmeye ve ayrışmaya karşı kesin kurallar olmasına rağmen tarikat ve cemaatlerin ayrışmasına mani olunamamıştır. Hatta bu tarikat ve cemaatler birbiriyle zıt kutuplarda yer alabilirler. Bu kutuplaşmanın nedenleri arasında en büyük etken Kur’an-ı Kerim’in ve hadislerin modern dünyadaki olaylar karşısında açık ve net bir emir içermemesi ve bu açıktan yararlanarak “sözde” tarikat liderlerinin daha fazla iktidar isteklerinin önüne geçilememesidir. Çünkü kimliğini oturtamayan inançlı kimseler selameti; dini gruplarda, tarikatlarda veya onlara benzer dinsel topluluklarda arayacaktır (Mardin, 1992). Tarikat liderlerinin vadettiği de tam manasıyla selamet ve öte dünya kazancıdır. Hatta diğer tarikatların yanlış yaptıklarını ve onların selamete eremeyeceğini ifade ederek kendilerinin üstün olduklarını dâhi dile getirirler. Bu sebeplerden başlayan bölünmeler ve çatışmalar günümüze kadar birçok mezhep, tarikat ve cemaatin ortaya çıkması olarak yansımıştır (Yıldırım, 2016: 90). Ancak bu bölünme ve farklılaşma dini açıdan bakıldığında faydadan ziyade zarara sebep olmuştur, çünkü artık bu tarikatlar / cemaatler yüzünden Müslümanlar birbirlerini düşmanları olarak görmektedirler ve tek bir çatı altında birbiriyle kavga etmeden duramaz hale gelmişlerdir. Kendi fikirlerine karşıt olan tarikatı / cemaati ya da mezhebi

kötülemeye, kendini yükseltmenin bir aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Böylece hiçbir zaman onarılamayacak düşmanlıklar ortaya çıkmıştır. Hatta bu düşmanlıklar birçok kişinin ölümüne dahi sebep olmuştur.² İnsanlar daha fazla güç uğruna -çoğu modern zamanda olmak üzere- “ *Gerekmedikçe Öldürmeyeceksin!*” emrini veren dini, kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak insanların kanını akıtmıştır. Bunların hepsi dünya hâkimiyeti adına yapıldığı için dini değil, yalnızca dünyevi olarak tanımlanabilir.

Din, her durumda iyi ya da kötü bir toplumsal denetim mekanizması olarak kullanılabilir (Öz, 2004: 70). Toplumsal olarak kabul edilebilir davranış ve tutumları teşvik ederek, uygun olmayanları ise hoş karşılamayarak toplumsal düzenin sürdürülmesine olanak sağlar. Bu bakımdan her din aynı zamanda uygun ve doğru davranış reçeteleri sunan bir ahlak sistemidir (Atay, 2004: 25). Dünyevileştirme kavramı da dinin bu yönünün kullanılmasından gelmektedir. Dini olguların, olayların, eşyaların dünya için kullanılması dünyevileştirmenin en büyük hedefidir. Dünyevileştirmeyi kısaca manevi alanın dünyevi alana taşınması olarak tanımlayabiliriz. Globalleşen dünyada ise bu kavram sekülerleşme olarak adlandırılır. Volkan Ertit “*Sekülerleşme, kavram olarak belli bir zaman dilimi içerisinde dinin, dinimsi yapıların ve batıl inançların toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve topluma etki etme güçlerinin göreceli olarak azalması demektir.*” (Ertit, 2015: 13) diyerek tüm bunların uhreviyatına olan itibarın azaltılmasını vurgulamaktadır. Uhreviyatın azalması demek insanların artık dini vecibeleri hakkında çok fazla bilgi sahibi olmaması ve bu konular hakkında bir “değişmeyen bir sabit nokta”ya ihtiyaç duyması demektir. Bu “değişmeyen sabit nokta” ise insanlar tarafından gerçek manada başucu kitabı olması gereken Kur’an’ın yerine tarikat / cemaat lideri olarak seçilmiştir (Saymaz, 2019: 18). Bu sebeple tarikat / cemaat liderleri sorgusuz sualsiz biat edilmesi gereken kişiler olarak algılanmıştır. Siyasi partiler zaman zaman bu biat durumunu kendilerine bağlı şeyhler türeterek kullanmak istemiştir (Sarıkaya, 1998: 102; Saymaz, 2019: 19). Siyasi partilerin bir kısmı cemaatleri kendilerine oy yuvası olarak görmüşlerdir.

Toplumun değişen koşullara bağlı olarak derinleşen manevi yönünün azalmasını engelleyecek, toplumun içinde oluşan farklılaşmayı asimile edecek ara kurumların oluşmaması ve ortaya çıkan yeni sorunların dinin ana kaynaklarınca yanıtlanmaması; yeni açılımları ve bunlarla birlikte bölünme ve ayrışmaları kaçınılmaz kılmıştır. Diğer bir yandan ise toplumun kendi içinde zaten var olan sınıfsal farklılık ve çatışmaların yanı sıra, egemenler arası çıkar çatışmaları da bölünme ve ayrışmaları tetiklemiştir. Ayrıca, din üzerinden de kendisini meşrulaştırma çabası güden ve kendini egemen ideoloji olarak tanımlayan hizipleşmeler de sonraki dönemde kendini yeni mezhep, cemaat ve tarikatlar olarak karşımıza çıkmıştır. Yani tarikatlar arasında da sınıfsal farklılıklar ve ideolojik farklılıklar gibi bazı farklılıklar bulunabilir. Örneğin kimi tarikatlar aşırı zengin olabilirken; diğerleri aşırı derecede yoksulluğu savunabilir veya kimisi otorite (hükümet / devlet) tarafından kabul görebilirken kimisi devletin tam karşısında olabilir (Trimingham, 1971). Örneğin Osmanlı’nın kuruluş dönemlerinde Bektaşilik hem Osmanlı’nın genişlemesine ve köklenmesine destek olmuş hem de Yeniçeri Ocağı’nın temellerini oluşturmuştur. Birçok derviş fethedilen bölgelere göçerek orada dini yayma aşkıyla doludur. Dervişlerin o zamanlar oluşturmak istediği anlayış, bir ahlak anlayışıdır. Ahlak ise bir inanç ve düşünce biçimidir. Ahlak olmazsa toplum hayatı denilecek bir yapı da oluşmaz. Toplum hayatı birlikte yaşamak ve “bir” olmakla oluşabilir.

Tarikat ve cemaatler ilk başlarda sadece dini alana yönelik çalışmalar yaparken, gün gelmiş artık tek taraflı (yani sadece uhrevi alanda) iktidar olmak onlara yetmemiştir. Bunun üzerine gerek tarikat liderleri tarafından gerekse de müritler aracılığıyla insanların dini

² Tarihteki birçok mezhep çalışması buna örnektir. Kerbela Olayı bu çatışmaların en bilinenidir. Bu olayda Hz. Muhammed’in torunu olan Hz. Hüseyin’in öldürülme hadisesi gerçekleşmiştir.

hayatlarında ihtiyaç duydukları konularda dünyevi metaller üretip, bu metaller üzerinden ekonomik güç elde etmeye başlamışlardır (Bulut, 1997; Saymaz, 2019: 17). Bunun sebebi dinin, insanlar için beslenmesi zorunlu olan manevi bir gıda olmasıdır. İnsan bünyesi de tek taraflı olmadığı için sadece manevi gıdalar yetmemektedir ve dünyevi metallerde de ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca bu dünyevi gıdaları da devletten beklemektedir. Bu sebeple el-Maverdi’nin de dediği gibi; din ve devlet ikizdir, birbirinden ayrılamazlar (Ocak, 2010). Devletin ulaşmadığı ya da devleti kabul etmeyen kimseler ise kendilerini tarikatlara adanlar. Bu durumda, insanların gündelik ve dünyevi ihtiyacını da kendilerince en güvenilir biçimde karşılayan merciler tarikat şeyhlerinin ya da tarikatın müritlerinin oluşturduğu şirketler olmuştur. Böylece ekonomik alanda güçlenen bu gruplar yavaş yavaş kendilerini iktidarın diğer alanlarından olan siyasi alana da aktarmaya çalışmışlardır, çünkü ekonomik olarak güçlenen bir tarikat / cemaat gün geçtikçe tanınırlığını artırır. Bu yolla bilinen ve duyulan bir tarikatın / cemaatin daha çok müride ulaşması kaçınılmazdır. Daha çok mürit demek daha çok güç demektir (Bulut, 1997). Mürit sayısının çoğalmasıyla birlikte tarikatlar siyasi alanda da kendilerini görünür vaziyete taşımışlardır (Saymaz, 2019: 17).

Orta Asya Türkleri İslamiyet’e geçerken kendi kültürlerine uymayan özellikleri ve kuralları kolaylıkla kabul edememişlerdir. Ancak, İslamiyet öncesi yaşamlarında şamanlığa inanan Türkler için “sufilik” daha kolay kabul edilebilir bir hal almaktaydı (Köprülüzade, 1996). Türk topluluklarının kurumsallaşıp şehirlere yerleşmeye başlamasıyla da şehir hayatı ve taşra hayatı arasında bir ikilik ortaya çıkmıştır. Bu ikiliğin bir tarafında Sünni İslam diğer tarafında ise tarikatlar yer almaktadır. Ancak bu tarikatların amacı dini yaymak ve toplumdaki huzuru muhafaza etmektir. Bu görev için tarikatlar yeniçeri ocağı ve ahi ocağı gibi belirli yapılanmalarda görev almıştır (Mardin, 1992). Görevlerini layıkıyla yerine getirdikleri süreçte de devletin pekiştiricisi olmuşlardır.³

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sonrasında devletle tarikatlar arasında yaşanan ilişkide ciddi bir değişim yaşanmıştır. Öncelikle Osmanlı toplumunun din kökenli kurallara sıkı sıkıya bağlı bir yaşam sürmesi tarikatların ve cemaatlerin güç kazanmasına fırsat veren bir yapı oluşturmuştur. Tam da bu sebeple söz konusu tarikatlarla içli dışlı bir yaşama müsaade edebiliyordu. Fakat Osmanlı Devleti yerine geçen Cumhuriyet, laik bir ekseninde şekillenmiştir. Gerek bu durum gerekse tarikatların sahip oldukları Osmanlı sevdaları, hilafet yanlılıkları ve modernleşme karşılıkları nedeniyle Cumhuriyet ideolojisi tarikatlar ve onların ideolojik arka planı olan şeriatla kavga etme zorunluluğu hissetmiştir (Yıldırım, 2016: 93). Aslında toplumun geleneksel hayat anlayışının dışına çıkıp modernleşmenin gerçekleşebilmesi için Cumhuriyet kadrolarının bu kavgayı kazanması zorunludur. Cumhuriyet kadrolarının eksik olduğu nokta ise süreci radikal ve hızlı bir şekilde halletmeye yönelerek uzlaşa ve ikna olanaklarını elinin tersiyle itmesidir. Üstelik Cumhuriyet sadece geçmiş rejimin uzantısı ve savunucusu durumundaki tarikatlara karşı yasaklayıcı olmakla kalmamış (Sarıkaya, 1998: 95; *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, 1925: 282); tek tipleştirme ve pozitivist ilerlemeci düşünceler ile şekillendiğinden dolayı, kendilerine karşı içsel bir gönüllülükle bağlı olan tüm cemaatleri de yok etme yoluna gitmiştir. Fakat yeni Türkiye’de diyanet, ibadet ve irşat tam olarak kaldırılmamış, sadece kamu alanlarından nicel ve nitel olarak sınırlandırılmıştır (Torun, 2020).

Şerif Mardin’e göre din bir “üst yapı” değil, “temel şekillendirici” olarak tanımlanmaktadır (Mardin, 1999: 12-13). Yani din, insanların nasıl olmasını emrettiği için onları en kaba tabir ile “yontan” ve “doğrultan” bir araçtır. Bu aracın çok fazla kullanıldığı

³ Ancak makalemizde anlattığımız “sözde” tarikatlar ile karıştırılmamaları gerekmektedir. Bu tarikatlar “Allah’a giden yolda birer yol arkadaşı” olarak tanımlanabilir.

Cumhuriyet rejiminde Sünni inanç (Öz, 2004: 17), şeriatçı öğelerinden arındırılıp topluma biçimlenen resmi ideoloji inancın da Türkleştirilmesiyle birlikte ideolojinin temel ögesi haline gelmiştir. Böylece Sünni tarikatların yeniden örgütlenmesi için bir meşruiyet alanı da açılmıştır. İlerleyen yıllarda ise tarikatlar Balkanlar ve Türki Cumhuriyetlerde bir dış politika aracı olarak dahi kullanılmıştır. Bunun en büyük örneğini bir yardım kuruluşu gibi görünen Deniz Feneri Derneği ve FETÖ’nün ahtapot kollarının yalnızca bir tanesi olan eğitim kurumlarının yapılanmasında görebiliriz. Gelinek noktada tarikatlar, neredeyse Osmanlı döneminde olduğu gibi yeni oluşturulmaya çalışılan toplumu devletten daha fazla idare etmeye başlamıştır. Bu sebeple Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yeni biçim ve oluşumlara karşı akım ve eylemlerin oluşturulmak istenen laik yapıya karşı çıktığı kabul edilmiştir. Özellikle 1960 yılına değin gerçekleşen olaylar ya laikliğe karşı ya da laiklik adına gerçekleşmiş eylemlerdir (Özek, 1982: 536). Laikliğe karşı gerçekleştirilen eylemlerin arka planında tarikatlar, laiklik adına yapılan eylemlerin arka planında ise devlet vardır demek kısmen doğru olabilir. Devlet ile tarikatların arası iktidar kavgaları ile açılmış ve devlet yönetici kimliğini kullanarak tarikatları kapatıp, halkı kendi zapturaptı altına almaya çalışmışsa da bu konuda yetersiz kalmıştır. Yetersizliğinin sebebi olarak da insanların manevi yönlerine ket vurulamayacağına farkına varılamamış olması gösterilebilir. Yani halkın ihtiyacı olan uhrevi kanallar devlette var olmadığı için tarikatlar hayatlarına gizli bir şekilde devam etmişlerdir. Hatta bir takım tarikat ve cemaatler ekonomik güçlerini elde ettikten sonra yavaş yavaş devletin yönetimini de ele geçirmek için çaba göstermişlerdir (Torun, 2020).

Tarikatların Siyasi ve Ekonomik Alanlardaki Yükselişi

Tarikatların Siyasi Yükselişleri

Din ile siyaset ilişkisinin önlenemez yükselişi tarikatların / cemaatlerin artık sadece dini alanda söz sahibi olmalarını zorunlu kılacak boyutu aşmıştır. Dahası, din siyaseti; siyaset de dini etkiler hale gelmiştir. “Sorgulanamayan inançlar” üzerine temellenen din, demokratik istemleri bir şekilde egale ederek siyasal alana yönelmiştir, çünkü İslam toplumsal koşullar nedeniyle sadece bir inanç sistemi olarak algılanmayıp aynı zamanda insanlara bir dünya görüşü de sunmaktadır. Ancak dinin sunduğu bu dünya görüşünün değişmez temelleri yoktur. Bu dünya görüşünün toplumların kendi arzuları doğrultusunda değiştirildiği de olmuştur. Buna rağmen Cumhuriyet’in ilk yıllarında dahi toplum içinde İslam devleti kurmayı ve şeriatı getirmeyi hedefleyen gruplar mevcuttu. Söz konusu bu gruplar bir tarikat / cemaat adı altında fikirlerini yayma çabası içindeydi. Hatta işgal altındaki İstanbul’da I. Dünya Savaşı’nın sonuçlarını “Allah Osmanlı’yı cezalandırmıştır. Çünkü bu kavim İttihatçılar’ı başa getirmiştir. Emanetullahı zayi eden kavmin başına ne gelmesi beklenebilirdi.” (Tunaya, 1965; Tuşalp, 1994: 21) diyerek değerlendiren bir grup dahi yer almaktaydı. Bu sebeple dinin pratik yerleri olan tekkelerin siyasallaşması, dini araç olarak kullanmak isteyen kesimlerin buralara yönlendirmesi ve siyasal partiler gibi konumlanmalar; tekkelerin ve tasavvuf kuruluşlarının eğitime, düşünceye ve inanca dayanan birer tasavvuf kurumu olmaktan çıkıp siyasi / ekonomik rant kurumu olarak görülmeleri ve onların kapatılmasına giden yolu açmıştır (Öz, 2004: 93). Niyazi Berkes’e göre şeriat ya da tarikat şekline bürünmüş din ülkedeki milli çabaları baltalayan bir güç olarak karşımıza çıkabilir (Öz, 2004: 93-94). Ancak onları kapatmak bir son olarak görülmemelidir. Tarikatların ülkemizdeki yükselişini en iyi anlatacak terim Gramsci’nin “pasif devrim” kavramıdır. Bu kavram aşama aşama gelişip, var olan politik düzeni yıkmaksızın oluşan toplumları anlatır. Pasif devrim “aykırı”, “madun”, “çevredeki” grupların toplumun “üstyapısının” ürettiği merkezdeki hiyerarşik kurumların içinde sabırla ve gizlenerek ilerlemeleri durumunda ortaya çıkar (Tuğal, 2011).

Tarikatların en büyük özellikleri de “sessiz” ama “belirli” bir gruba sahip olmalarıdır. Bu grup ne kadar büyürse tarikat da o kadar güçlenir, çünkü tarikatlar sosyal alanda kendilerine

büyük bir yer edinmişlerdir. Özellikle kendilerini “muhafazakâr” olarak tanımlayan ya da muhafazakâr olarak hisseden yöneticiler dönemlerinde bu artış gözle görülür bir şekildedir (Torun, 2020). Çünkü muhafazakâr tavır sergileyen parti ile tarikat / cemaat üyeleri neredeyse aynı şeyi; yani kendi örf, adet, gelenek ve göreneklerine göre bir hayatı arzulamaktadır. Ayrıca, bu istek ne yazık ki Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan hükümetler ve daha sonraki askeri darbeler ile daima baskı altında kalsa da hiçbir zaman yok olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş devrinde tarikatlar, hem çok önemli bir sosyalizasyon mekanizması, hem imar ve iskân aracı, hem de önemli bir yardım kurumu olarak sosyal alanda etkin bir rol oynamıştır (Atacan, 1990). Ancak sosyal alanda Cumhuriyet’in ilk hükümetlerinin gerçekleştiremediği en büyük eksiklik sosyal devlet anlayışıdır. Özellikle yoksulların dayanışma gereksinimi yönünde zayıf kalan devlet, halkını tarikatlara muhtaç etmiştir. Bunun iki büyük sebebi vardır. Bu sebeplerden birisi yeni savaştan çıkmış bir ekonominin güçsüz kalması, diğeri ise modernleşme kisvesi altında bireyci ve Avrupalı bir toplum üretme çabası ile halkın kendi arasındaki bağlarının koparılma istenmesidir. İkinci sebep tamamen kendi geçmişinden korkanların başvurduğu bir davranıştır. Geçmiş sadece sosyal mecralarda yok edebilmiş bir devlet erkânı tarafından uyulan ve halkın da inançlarına ters düşen bu hareket ile toplum gizli kapılar ardında kendilerini geçmişlerine bağlayacak bir yer aramış ve tarikatları bulmuştur. Buna ilaveten, modernleşme hassasiyetinin laiklik yönünde ilerlemesi yerine, özellikle 1945 sonrasında din eksenli bir çerçevenin oluşması ve eğitimde giderek artan dini yönlendirmeler ile yeni neslin anlam dünyasını din eksenli şekillendirilmesinden dolayı; rejim kendi güvenliği için tarikatlara genişleme alanları vermiş ve tarikatların toplum tarafındaki meşruiyetlerini arttırmıştır (Yıldırım, 2016: 97). Her inanç sisteminin olduğu gibi şüphesiz İslam’ın da hiç siyaset, devlet, hükümet, yönetim esasları, idareciler ve idare edilenler hakkında da çeşitli hükümleri, tavsiyeleri ile emir ve yasakları vardır. İslam hiçbir alanda insanları bilgilendirme konusunda ihmal etmez, sağlam ve kusursuzdur. O halde Müslümanlar bu siyasi sosyo-politik konularda dinin kurallarına uymakla, emirlerini tutmakla yükümlü ve sorumludur (Çakır, 2012: 57). Tarikatlar Cumhuriyet döneminde toplumun gelenekle bağını koruma, kollama ve devam ettirme yükümlülüğünü ve sorumluluğunu kendilerinde bulmuştur, çünkü Osmanlı döneminde siyasal iktidar geleneği büyük oranda teokratik bir niteliktedir. Söz konusu dönemde, insanlar halifenin kanatları altında hem siyasi hem de manevi tatmini yaşamaktadır. Ancak, Cumhuriyet’in hilafeti kaldırması toplumu manevi olarak boşluğa itmiştir, çünkü halk kitlesel olarak dinleyecekleri bir dini lidere alışmış ve kendi yaşamını ona göre düzenlemeyi huy edinmiştir. Fakat hilafet ortadan kalkınca kendisine sabit bir nokta olarak seçebileceği birinin kalmadığını düşünmüştür. Bu röper noktası boşluğunu ise tarikatlar ve şeyhler doldurulmuştur. Ancak bu yerini doldurma daima iyi niyetli olmamış, zaman zaman kötüye kaymalar da yaşanmıştır. Bu kötüye kaymalardan dolayı da resmi olarak 1925 yılında tüm tarikatların yaşamına kısıtlamalar getirilmiştir (Torun, 2020). Ancak ilerleyen yıllarda bu tarikatlar farklı isimlere ve görünümlere bürünerek yeniden şekillenmiştir, çünkü tarikatları oluşturan halkın kendisidir. İnançlarını istediği gibi yaşayamayan halk kendisinin kapalı kapılar ardındaki şeyhlerin müridi olarak manevi huzura ereceğine inanmaktadır. Tarikatların toplumun üzerinde yeniden yoğunlaşması ile elde ettiği şeyler özellikle ekonomik ve siyasi boyut taşımaktadır. Cumhuriyet’in ikinci yarısında tarikatlar, pro-milliyetçiliğin mimarları olmuş, ancak ekonomide milliyetçilik kadar etkili olamamıştır.

Tarikat ve cemaatler geleneksel olandan kopmuş bir vaziyette Türkiye Cumhuriyeti laik kültürü içinde tatminkâr bir konum yaratma amacındadır (Mardin, 1999: 194-195). Türkiye’deki tekkeler / dergâhlar geçmişte dini anlama, anlatma ve tanıtımda, toplumsal dirlik ve düzeni sağlamada, toplumsal güvenlik merkezi olmada ve ileri ekonomik düzen yaratmada

olağanüstü başarılar sergilemişlerdir (Öz, 2004: 92). Fakat günümüze yaklaştıkça tarikatların dini hayatın yanında siyasi ve ekonomik alanda da etkili oldukları su götürmez bir gerçektir. Bu konuda etkili olan ise toplumun tarikatlara bakış açısıdır. Artık “sözde” tarikatlara mensup insanlar dini konularda Kur’an’a, hadislere değil de tarikat şeylerine güvenir hale gelmiştir. Bunun nedeni toplumun Kur’an’ı okumayı bilmesine rağmen hala tam anlamıyla anlayamamasıdır. Ayrıca topluma “*Arapça okursan daha çok sevap alırsın*” veya “*Türkçe Kur’an ve ezan okunması kötüdür*” gibi yaklaşımların dayatılarak dinin tam manasıyla anlaması istenmemektedir. Reform yıllarında Martin Luther’in yapmaya çalıştığı halkın dini anlamasını sağlamaktır. Eğer ki halk dinini birincil kaynaktan öğrenirse sözde şeyhlere inanma olasılığı azalacaktır. Bu durum Tönnies’in cemaat ve cemiyet ayrımını da gözler önüne sermektedir. Türkiye toplumu tam anlamıyla bir cemaat toplumdur ve bu toplumda bireysellik gelişmesine rağmen tam manasıyla ön plana çıkmamıştır. İnsanlar daima sırtlarını dayayacakları bir yer / kişi / kurum aramışlardır. Siyasi, dini ve ekonomik konularda toplumun günümüzde hala aynı görüşte olduğu görülmektedir. İnsanlar bir tarikatın kanatları altına girmeden, tarikatlardan yardım almadan ya da onlar adına çalışmadan bir yere gelemeyeceklerini düşünmektedir. Siyasi alanda bunun örneklerini bu ülke çok yaşamıştır. Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Adalet ve Kalkınma Partisi bu duruma örnek verilebilir.

Tarikatlar iktidarı desteklerken iki sebep öne sürerler. Bunlardan ilki devletten gelecek saldırıları azaltmakken ikincisi devletin nimetlerinden daha fazla yararlanma imkânını sağlamaktır (Çakır, 1994: 64). Çünkü iktidarı ne kadar destekler ve iktidar için ne kadar oy potansiyeli barındırırlarsa kendilerine tanınan imtiyazların artacağına inanırlar. Bu sebeplerden dolayı tarikatlar ve cemaatler -15 Temmuz 2016 FETÖ ayaklanmasına kadar- iktidara doğrudan sahip olmak istememiş, sadece arkadaki gizli iktidar olmak yolunda ilerlemişlerdir. FETÖ-PDY gibi sözde tarikatların siyasi alana aktif olarak girmemelerindeki en büyük sebep ise sadece imanı kurtarmayı istemeleri ve gelecekte kurulacak dini düzen için hazır bir toplum oluşturmayı düşünmeleridir. Ancak FETÖ-PDY’nin yaptıkları şey bu düşünceye sahip olduğunu gösterip iktidarı ele geçirme planları yürütmektir. Gerçek tarikatların, sözde tarikat olan FETÖ-PDY’den farkı bu düşünceye sahip olup; icraatlarını de bu yönde gerçekleştirmeleridir. Çünkü Tarikatlar İslam’ın halk arasında daha fazla yaşanmasını amaçlamaktadır. Örneğin, Nakşibendi tarikatının amacı İslam’ın bütün olarak yeniden canlanması ve Batı’nın önüne geçilmesidir (Mardin, 1999: 190). Tarikatlar bu yolda partiler ile anlaşmış ve içlerinden milletvekili, hatta bakan dahi çıkmıştır (Çakır, 1994: 64). Bu milletvekilleri ve bakanlar sayesinde kısmen de olsa laikliği askıya alıp İslami usulleri geri getirmek hedefindedirler. Tarikatlar genellikle laikliğe karşı hareket etmekte ve şer’i hüküm sürenlerin ön planda olmasını istemektedir (Atay, 1996: 239). Onların anlam dünyalarında laiklik, demokrasi, Cumhuriyet gibi kavramlara yer yoktur. Tarikatlar için en önemli mesele kendi doğrularını yaşamak ve mümkünse bu doğruları diğerlerine aktarabilmekten ibarettir. Öte yandan, siyasi partiler ve hükümetler tarikatları kendi çıkarları için koruyup kollamaktadırlar. Hatta birçok parti güçlenmek için tarikat şeyhlerinden destek alıp onlara birtakım imtiyazlar vermeyi dahi göze almıştır (Tuşalp, 1994: 55). Bu çıkar ilişkisinin zamanla ideolojik bir özdeşleşmeye gittiği de açık ve nettir (Çakır, 2012: 102). Bu tarikat parti ilişkisi Cumhuriyet döneminde Serbest Fırka ile görülmüştür. Serbest Fırkanın ilk seçiminde yenilikçi parti olan Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı seçim kazanmasındaki en büyük etkenlerin başında tarikatların Serbest Fırkayı desteklemesi gelmektedir. Halk laik devrimleri istemeyip Serbest Fırka’ya gelenekçi olduğu için oy vermiştir (Özek, 1982: 539). Ardından Serbest Fırka aşırı gelenekçi olduğu gerekçesiyle siyaseten kapatılmıştır. Ancak tarikatlar bu kapatmaya karşı dağılmak yerine halk içinde güçlerini arttırmaya devam etmiş ve Demokrat Parti kurulduğunda hemen Demokrat Parti’yi desteklemeye başlamıştır. 1950’de DP

iktidara geldiğinde Eşref Edip’e⁴ göre CHP “*hakka arka çevirdiği için*”, “*ecdadının dünya ve din işleri arasındaki düzenini yıktığı için*” iktidardan indirilmiştir (Yıldırım, 2016: 542). Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde siyasi iktidar teokratik bir nitelik taşımazken, Yavuz Sultan Selim tarafından hilafetin ele geçirilmesi ile hem siyasi alanda hem de uhrevi alanda dini ön plana yavaş yavaş çıkarmıştır. Ancak siyasi alanda tam anlamıyla teokratik bir yapıya rastlanmamıştır. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında toplumsal düzendeki bozulma şer’i katılığı yaratmış ve teokratik bir düzene yönelme yaşanmıştır. Osmanlı’nın yıkılıp yerine Cumhuriyetin kurulması ve hilafetin kaldırılması ile toplum inanç konusunda tam anlamıyla boşluğa itilmiştir. Bu boşluk da bazı tarikatlar tarafından doldurulmuştur. Bu tarikatlar ise ileride DP iktidarını oluşturan etkenlerin başında gelecektir.

Yeni kurulan devletin yönetim biçiminin demokrasi olduğu söylenmiş ve bu söyleme uygun olması için ilk olarak Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmuştur. Demokrasinin tam manasıyla yaşanması için en azından iki partiye ihtiyaç vardır. Bu sebeple de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Bu partinin kapatılma sebebi olarak da programında “*parti dini inançlara saygılıdır*” cümlesinin geçmesidir (Zürcher, 1992). CHP ezanı Türkçe okutmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi ezanın Türkçe okunması toplum tarafından farklı algılanmaktadır. Halkın gözünde ezanın anlamı kaybolmuştur. Wittgenstein’in dediği gibi anlam, kelimelerle işaretlenen şeylerden çok daha fazlasıdır. Demokrat Parti ezanın tekrar Arapça okunmasını istemiştir (Eroğul, 2014). Dini çerçeveden bakıldığında sağ olarak tanımlanan kesimin DP çevresinde toplanmasının temel nedeni dinsel görüşlerinden çok, CHP iktidarından kurtulma özlemidir (Özek, 1982: 541). Sözde şeyhlere göre CHP demokrasiyi savunan partidir, fakat “*Kur’an’da demokrasi yoktur. Demokrasi Şeytan içindir, Yahudi fitnesidir*” (Atay, 1996: 258). Tarikatların amacı da demokrasiyi kaldırıp yerine şeriatı kurmaktır. Ancak bunu yapmayı istemek dahi onların sekülerleştiğinin bir göstergesidir, çünkü artık dünyevi alana geçiş yapılmıştır; ancak modern devlet teorisinin (hatta Türkiye’nin kuruluş hamlesinin), modern ideolojilerin de teolojik bir yönü vardır. Artık önemli olan insanların “öteki dünya” olarak tanımladıkları ahiret değil “bu dünya”dır. Bu dünyaya yönelik tarikatlar ise siyasi partiler tarafından kullanılan kurumlar olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye’nin siyasi hayatında tarikatlar birer oy deposu olarak kullanılmıştır. Örnek olarak:

Menzil şeyhi MHP’ye, yani Alparslan Türkeş’e destek veriyor,

1982 Anayasası’na Menzil Şeyhi’nin red oyu atılmasını telkin ettiği,

1987 erken genel seçimleri öncesi RP Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan’ın Menzil köyünde şeyhi ziyaret ettiği, ondan izzet ikram gördüğü... (Çakır, 2012: 73-74)

gibi spekülasyonlar ortaya çıkmıştır. Bu spekülasyonlar Milli Nizam Partisinin kuruluşuna kadar daima var olmuştur. Milli Nizam Partisi yıllar boyu sağ partilerin oy deposu olarak görülen dindar kesim ve tarikatların eğitimli seçkinleri aracılığıyla siyasi alandaki ilk bağımsız parti olarak karşımıza çıkmıştır. Artık tarikatlar ve dindar kesimin açıkça desteklediği ve kendilerinden olan kişileri siyasi alana yerleştirdiği bir parti mevcuttur. Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi tarikatların siyasi alandaki sekülerleşme serüvenindeki görünen ilk adımlardır. Bu partilerin mirasına tümüyle sahip çıkan Refah Partisi üst yönetimi, zaman içinde güçlendikçe hiç çekinmeden arkasındaki tarikat gücünü yok sayarak İslami hareketin merkezine kendisini yerleştirmiştir. İslami kesimde din-siyaset ayrışmasını dayatan Erbakan ve arkadaşları tüm cemaat ve tarikatları dini ve toplumsal işlevlerle sınırlayıp yalnızca siyasi misyonun kendileri tarafından yerine getirilebileceğini işlemişlerdir (Çakır, 2012: 238). Bu

⁴ Sebirülreşad Dergisi Mayıs 1950 sayısında bunun üzerine bir makale yazmıştır.

duruma ses çıkarmayan tarikat ve cemaatler gün geçtikçe politikanın diğer tüm alanlardan daha etkili olduğunu, otoritelerinin kendilerinden alınıp Erbakan’ın gölgesinde kaldıklarını anlayınca bu oy deposu olan kitleden çatlak sesler çıkmaya başlamıştır. Rejim olarak RP tarikatlara sırt çevirerek bir anlamda kendisi ile halk arasındaki bağı koparmıştır, çünkü artık partinin amacı halk ile bağ kurmak değil, halkı kontrol altında tutmaktır.

Hem CHP’nin halka karşı tavırları hem de RP’nin kontrol sevdasına cevaben ülkede radikal İslami hareketler çoğalmıştır. Artık devletin bürokratik kadroları Müslümanlara teslim edilmiş, insanların dine dair görüşlerinin birkaç sansasyonel hidayete erme vakası ile pozitif yönde pekiştirilmesi ve laik kesimin basında güçlendirdikleri irtica kampanyalarının halk üzerindeki etkisizliğinin görülmesiyle İslamcıların gözleri kamaşmıştır. Bu gibi durumlar onları “beklenen günün” geldiğine inanmaya sevk etmiştir. Böylelikle bu heyecan İslamcılara dinlerini daha fazla siyasi alanda politik bir ideoloji olarak algılamalarına ve bu şekilde tebliğ etmelerine neden olmuştur. Bu radikaller İslam’ın temel direkleri olan geleneksel değerleri ve tarikat yapılarını sorgulayarak bu kavramları kısmi olarak modernleştirmiş ve İslam’ın dini ve kültürel yönlerini basitleştirmiştir. Sonuçta alaşağı etmek istedikleri beşeri / dünyevi düzene - yani modernizme- ellerinden geldiği kadar dünyevileştirdikleri kutsalla - yani İslam ile- karşı koymaya çalışmışlardır (Çakır, 2012: 269).

Tarikatların Ekonomik Yükselişi

İslam, aşırı zenginlik ve aşırı yoksulluk arasındaki boşluğu kapatmayı, açlığı sona erdirmeyi, köleliği ortadan kaldırmayı ve adil bir sistem kurmayı amaçlayan bir mesajla gelmiştir (Kollar & Shafiq, 2016). Bunu moderniteye kadar kısmi bir şekilde başarmıştır. Bunun nedeni ise modern dönemde özellikle kapitalizm ve sanayi çağında bu boşluğun tekrar oluşması ve giderek büyümesidir. Çağdaş Müslümanların kafasını en çok kurcalayan meselelerden biri, İslami bir ekonominin kapitalist ekonomiden, daha da önemlisi Müslüman bireyin kapitalistten nasıl ayrılacağıdır (Özel, 1997: 11). İslamiyet’in doğduğu dönemde ve yeşerdiği topraklarda insanlar genellikle ticaret ile uğraşmaktadır. Günümüzde bu uğraşın adı kapitalizmdir. İslamiyet’in doğduğu ve geliştiği yıllarda oluşan bu durum “kapitalistimsi sektör” olarak tanımlanabilir (Rodinson, 1978). İslam bu kapitalistimsi düzene bir nebze müsemma gösterse de ilerleyen yıllarda kapitalizmin tam olarak oluşmasını engellemiştir (Kollar & Shafiq, 2016). Ticaret bu sebeple İslami toplum yapısının ana hatlarını oluştururken dini ahlaka uygun bir tavır sergilemiştir. Ancak bu hatlar ticaret hukuku alanında birçok gerilime sebebiyet vermiştir. Müslüman dahi olsa içindeki “nefs” insanlara hep daha fazlasını elde etmeyi arzulatmaktadır. Kapitalizm insan nefsinin tüm hücrelerine kadar tanımış ve avucunun içine alıp kullanmış; hevesleri sınırsız burjuva tipini oluşturmuş ve onu homo-economicus olarak tanımlamıştır (Tabakoğlu, 2022). Kapitalizm; üretim araçlarının devlete ait olmadığı, insanların ticari faaliyetlerinde herhangi bir baskıya maruz kalmadıkları, şirketler arası rekabetin ve tüketiciye sunulan mal ve hizmetlerin arz talep konusunda belirleyici olduğu ekonomik sistemin adıdır. Kapitalizm öncesi toplumlar basit iş bölümünün olduğu, gelenek ve göreneklerin üretim ilişkilerine yansdığı, kolektif bilince sahip ve hiyerarşik toplumlar iken; kapitalist ekonomik sistemle birlikte rasyonelleşme, uzmanlaşma ve bireyselleşme baskın hale gelmektedir (Ertit, 2014: 111). Feodaliteden beslenen yapı kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim hale gelmesi ile çözülmek zorunda kalırken; feodal toplumun inanç sistemleri, eski değer yargıları ve düşünce yapıları da topluma daha az etki edebilecek bir şekle evrilir. Barry’e göre kapitalist sistemin devamlı değişim içinde olması, hareketliliği ve açıklığı; geleneksel muhafazakâr toplum anlayışının varlığına devam etmesini zorlaştırmaktadır (Barry, 2002: 33-38). Yani modernite insanların geleneksel anlamda bir arada durmalarına engel olmaktadır. Geleceği yok eden ise kapitalizmdir. Kapitalizm bunu yaparken de kendi ürettiği araçları kullanır ve bu araçların başında da kitle iletişim araçları gelmektedir. Bu iletişim araçları ile

insanlar kendilerini modern hayata bağlayabilmektedir. İnsan topluluğu olan tarikatların da hayatlarını devam ettirmek için bu organlara sahip olmaları gerekmektedir. İletişim organlarına sahip olan tarikatlar artık kendilerini “modern tarikat” olarak adlandırabilirler. Kısacası modern tarikat müşitler arası kurulan iletişim yollarının değişmesi anlamına gelmektedir (Çakır, 1994: 63). Bu değişen yollar ile müşitler artık geleneksel şekilde sadece tekkeye giderek iletişim kurmamaktadırlar. Artık müşitlerin kendilerine ait yayın organları (gazete, dergi, televizyon kanalları ve hatta internet siteleri) bulunmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki bu organların hepsi için birtakım ihtiyaçlar ve belirli bir sermaye gerekmektedir ve bunun için de şirketlere ihtiyaç vardır. Dahası, şirketler kendilerini dini kurallara uygun yönetseler dahi başka şirketler ile iletişim halinde olmak zorundadır. Bu zorunluluktan dolayı da kendilerini seküler dünyaya uygun hale getirmeleri gerekmektedir. Kısaca denilebilir ki, kapitalistler kendi kuralları uğruna İslam’ın kimi kurallarını yok saymaktadır (Ertit, 2015: 30).

Tarikatlar erken kapitalizmin örgütleyici ve tamamlayıcılarıyla temas halinde olabilen ve ona sadece parazit olarak tutunabilen bir ekonomik senteze sahipken artık holdinglere ve ekonominin tepesine oturabilme şansına erişmiştir (Mardin, 1999: 112). Bu holdingler sayesinde insanlar birçok maddi kaynağı elde etmektedir. Ayrıca, İslamiyet mal varlığını yasaklamamakta; bu mal varlığı ile kibir ve gurur yapmayı, çokluk yarışına girmeyi yasaklamaktadır (Ülgener, 2006: 66). “*Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir*” şeklindeki hadis-i şerifte de bu durum açıkça dile getirilmiştir. İslamiyet paylaşma, bölüşme, adil bir düzen içinde yaşatma dini olarak tanıtılsa da insanlar İslam ile kapitalist arasında sıkışıp kalmış bir durumdadır, çünkü içlerindeki nefis onları kapitalist olmaya yöneltmekte, ancak vicdanları da İslam’a sevk etmektedir. Tarikatlarda ise bu durum biraz farklıdır, çünkü tarikatlarda kapitalist düzenin kullanım amaçları sadece maddi değildir. Tarikatların halkın gündelik ihtiyaçlarına daha kolay cevap vermek (Bulut, 1997: 247) ve bu sayede mürit kazanmak için halka yayılması gerekmektedir. Tarikatlar varlığının güvence altına alınması için vakıf, şirket, yayın organları kurmaktadır (Tuşalp, 1994: 220). Bu kurumsallaşma da hiyerarşiyi doğurur. Hiyerarşik düzen daima bir aşağı kavramı gerektirmektedir. Bu aşağı kavram tarikatın içinde olamayacağı için diğer tarikatlar ve onların şirketleri aşağı kavramına örnek gösterilir. Böylece tarikatlar her alanda kutuplaşır (Çakır, 1994: 64-65). Bu durum ise tarikatların artık manevi alanda çatışmalarından çok dünyevi alanda savaşıklarını göstermektedir. Artık uğraştıkları tek alan din değildir; dinin de önüne geçen kapitalist alandır. “*Her ne şey ki seni Rabb’ından çekip kendisi ile meşgul ederse dünya işte odur*” hadisinde (Ülgener, 2006: 64) bu durum dile getirilmiştir. Artık tarikat müritleri Allah’ı aramaya daha az zaman ayırırken dünyada nasıl daha fazla kazanacaklarını araştırmaya yönelmişlerdir. Maddi kazancın kendi başına bir gaye haline gelmesi, insanoğlunun sürekli sermaye biriktirme peşinde koşması ve bu sürecin neredeyse insanın kendinden bağımsız mesafe kat etmesi İslamiyet’e göre yanlış bir düşüncedir (Özel, 1997: 12). Ancak bu durum günümüzde ne yazık ki göz ardı edilmektedir. “İslami şirket” adı altında kurulan tarikat holdingleri insanların dini duygularını sömürerek kendilerine daha çok sermaye sağlama peşindedir. Bu sermaye ile diğer sözde rakip tarikatları yok edeceklerine inanmaktadırlar. Kendi nefisini dahi hesaba çekemeyen sözde tarikat şeyhleri diğer insanlara nasıl olur da nefis terbiyesinden söz edebilirler? Metaların hâkim olduğu kapitalist dünyaya adım atan tarikat müridi geleneksel dini ortamda ne kadar sağlıklı kalabilir? Din, sadece değer yargılarını belirlemekle kalmaz, yerleşik tutum ve davranışları da üretir (Subaşı, 2002). Osmanlı dönemindeki din anlayışını eğer geleneksel olarak tanımlarsak, bu anlayış kapitalist düzende kendi değerlerine bir karşılık bulamaz. Zira “gelenek insanı” pek çok şeyin fiyatını bilmez; her şeyin değerini bilir, modern insan ise her şeyin fiyatını bilir; ama hiçbir şeyin değerini bilmez (Özel, 1997: 55). Günümüzde din, reklamı yapılır ve pazarlanır, üretilir ve tüketilir, talep edilir ve arz edilir olmuştur (Iannaccone, 1992). Modern tarikatlar da artık insanları eskiden olduğu gibi değişmez veya sarsılmaz bir gerçekliğe ikna etmek için

uğraşmamakta, hedef grupların gerçek veya varsayılan beklentilerine uygun bir “dinsel ürün” sunmaktadırlar (Haenni, 2011: 53). Çünkü Müslümanların Batı’ya güçle ve maddiyatla karşı koyabileceğine inanmışlardır. Bu görüş ülkemizde 70’lerden sonra güçlenen tarikat ve cemaat yapılarının kurduğu söylem biçimidir. Bilhassa Milli Görüş üzerinde ittifak kuran tarikat ve cemaatler Mehmet Zahit Kotku’nun da üzerinde durduğu gibi Müslümanların sadece manevi sahada değil; ilmi, siyasi, ekonomik biçimde de güçlenmesini “kalkınma” anlayışına bağlamak zorundaydı (Yıldırım, 2016: 224). Kalkınma ise maddi güçle olacak bir olgudur ve maddiyat için sermaye gerekmektedir. Tarikat sermayesi İslami kisveye bürünerek pazar ekonomisindeki korkunç rekabete biraz dua, biraz efsun, biraz da siyaset temelinde katılma eylemidir (Bulut, 1997: 224). Tarikat sermayesinin en büyük besin kaynağı ise tarikat müritlerine bu şirketlerin sundukları mal / hizmetlerin İslami olduğu hakkında fetva veren ulema meclisleridir. Bu ulemaları vasıtasıyla ürün / hizmet satışı kat ve kat artmaktadır. Bu şirketleşen tarikatlara Nakşiler ile Nurcular finans alanında, Mahmut Efendi yanlıları ithal beyaz ve elektronik eşya ile döviz piyasasında, Şeyh Raşit Erol dergâhı ticaret alanında, Süleymancılar da nakliyatla örnek verilebilir (Bulut, 1997: 227). Bu tarikatların görünürdeki amaçları putlaştıran parayı esir alıp, İslam’a hizmetkâr etmek ve yoksul kimselere fayda sağlamaktır (İsmail, 1994: 185). Ancak asıl amaç dünyevi iktidarlarının devamlılığı için güç toplamaktır. Yani ister cemaat / tarikat sermayesi densin, isterse tümüyle İslami ekonomi adı altında kendini göstere, “sözde” tarikat liderlerinin veya onların eşrafını oluşturan modern egemen sınıfların, yöneticilerin yerine göz dikmiş, oradaki ranttan pay almak isteyen ve pazar ekonomisindeki rekabet ortamında dini motif ve simgeleri kullanarak yükselmek isteyen sınıf / tabaka / kesim ortaya çıkmıştır. Çünkü günümüzde kapitalist ideoloji, İslami kültür ve ekonomiyi de içine alacak biçimde küreselleşmiş; maddi değerlerin yanında manevi değerleri de birer piyasa malına dönüştürüp satmıştır (Saymaz, 2019: 18). Manevi değerler maddiyata çevrilmiş ve bunlar şirketlere sermaye olarak sunulmuştur. Bunun oluş sebebi ise İslami ülkelerde modern topluma özgü kurumlar tam oluşmadığından, dinin bu boşluğu doldurma çabasıdır (Bulut, 1997: 254). Böylelikle dini olgular dünyevileştirilmektedir, birer meta halini almaktadır ve artık manevi dünyayla bir ilgisi kalmamaktadır. Bunlara örnek olarak kabir azabından koruyan yanmaz kefen, peygamberin saçını yıkadığı suyun paketlenmesi, peygamberi gösteren terlik⁵ verilebilir. Bunların hepsi Cübbeli Ahmet Hoca⁶ tarafından kullanılması caiz olarak nitelendirilmiş ve tesir garantili ürünlerdir ve fiyatları de muadillerinin kat ve kat fazlasıdır. Bir başka örnek ise Ülker fabrikasındaki bisküvilerin yenmesi yolunda Nakşibendi şeyhinden bir fetva alınmasıdır (Bulut, 1997: 259).

Tarikat sermayesi 1970’lerin ikinci yarısından sonra yurtdışından ciddi biçimde beslenmiştir. Bunun sebebi oradaki insanların yakınlarında bağlanabilecekleri bir tarikat olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum zaman zaman bazı İslamcı kurumlar vasıtasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle Almanya’da kurulan “İslamcı-gurbetçi” şirketlerden tarikat sermayesine ciddi kazançlar sağlamamıştır. Örnek vermek gerekirse; Kombassan Holding gibi bir “Anadolu Yeşil Kaplanı” Almanya, Hollanda, Fransa gibi ülkelerdeki işçilerin paralarını toplamıştır (Bulut, 1997: 264).

Artık dini içerikli arz, ideolojik ölçütün ve kimliksel reflekslerin kâr amacına göre ikinci planda kaldığı bir piyasada herhangi bir ticari ürün gibi değerlendirilmektedir ve yurt dışındaki “gurbetçi Müslümanlar” kendi kimliklerini korumak amacıyla bu ticari ürünlere yönelmektedir.

⁵ Aslı için bk. <http://www.sozcu.com.tr/2016/genel/cubbeli-din-istismari-a-s-nin-gururla-sundugu-5-urun-1038571/>

⁶ İsmail Ağa Cemaati’nin önde gelenlerindedir. Birçok kitap yazmış ve yazdığı kitaplar birçok baskı görmüş ve kısa sürede satmıştır. Sohbetleri video olarak birçok televizyon kanalında yayınlanmıştır ve bunların hepsinden ciddi miktarda para aldığı iddia edilmektedir.

Tarikat girişimcileri de uluslararası rekabet güçlerini arttırabilmek için geleneksel İslam’ın kaderci ve yerel dünyasının dışına çıkarak “ümmetin kapitalizm ruhunu uyandırmayı” amaçlayan, “piyasa dostu” burjuva, kozmopolit ve girişimci yeni bir dindarlık türü önermektedir (Haenni, 2011: 75). 1980’lerde ihracatı destekleyen politikalardan faydalanan ve gerek yurt içi gerekse yurt dışı dini ürün talebinin ciddi bir kısmını karşılayan “Anadolu Kaplanları”, bu dindarlık türünün en önemli örneklerinden biri olmuştur. Bunların en büyük amacı Batı ile yarışmak ve onunla mücadele etmektir. Ancak unutulmaması gereken bir durum vardır ki, seküler bir dünyada savaş dahi artık geleneksel olarak silahla olmamaktadır. Artık savaş ve mücadeleler siyasal alanlardan çıkıp ekonomik alana, yani piyasa dâhilinde bir rekabete girmiştir (Haenni, 2011: 80). Avrupa’nın geç bir taklidi olan Turgut Özal’ın neoliberal politikaları ile şirketleşen tarikat ve cemaat yapıları bu rekabette kazandıklarından vazgeçmeyeceklerini göstermiştir.

Gelişen yeni teknolojiler ile değişen kent ve aile yapısı yeni pazarların gelişmesine de sebep olmuştur. Dahası, kırsal nüfus artık kentlerde yaşamaya hevesli hale gelmiş ve kente göçen kırsal nüfus ile “zengin-fakir” sınıfları ortaya çıkmıştır (Torun, 2020). Fakir / yoksul olarak tanımlanan bu yeni sınıf köyündeki dayanışmayı ancak cemaat / tarikat aracılığıyla sağlayabilmiştir. 1980’lerde bir yandan kendi tarikatına ya da cemaatine giden, öteki tarafta gündelik hayatında gayri İslami alanla muhatap olup ondan kaçmak isteyen “samimi Müslümanlar doğmuş; tarikat ve cemaat şirketleşmesi gücünü zayıflatmamak adına iktisadi büyüme çabasından geri adım atmamış kişiler türemiştir (Yıldırım, 2016: 226). Artık bu kişilerin yaptıkları İslam’ı modernleştirmeden ziyade modern olanı İslamlaştırmaktır. Buna ilaveten, cihat para ve oyla yapılır hale gelmiştir (Yıldırım, 2016: 13), çünkü günümüz insanının en çok ihtiyaç duyduğu şey inanç değil paradır. İnsanlar Allah’a karşı bir yoksulluk çekmemekte(!) maddi imkânlar dâhilinde yoksulluk içinde yaşamaktadır. Fakirlik artık sadece ekonomik anlamda yer almaktadır. Ekonomik anlamda fakirlik ise toplumda maddi sıkıntı içinde bulunan kimselerin durumunu anlatan bir kavramdır (Okumuş, 2011: 5). İnsanlar yoksul olmayı “bir lokma bir hırka” şiarını terk ederek yoksul olmanın olumsuz bir durum (Macit, 2014) olarak değerlendirildiği bir yaşamda hayatta kalmaya çalışmaktadır. İnsanlar bu hayatta kalma savaşında insan gücünü aşan gelir dağılımı, piyasanın acımasız düzeni, diğer insanların daha çok gücü arzulanması gibi kendi ellerinde olmayan çevresel nedenlerden korunmak ve aynı zamanda da “öte dünyalarını huzur içinde yaşayabilmek” için tarikatlara ve onların ekonomik uzantılarına bağlanırlar. Modernite öncesi dönemlerde düşük sosyoekonomik tabakada yer alan insanlar ekonomik eşitsizlikleri daha çok “Tanrının isteği” olarak görmekteydi (Hunt, 2004). Ancak sekülerleşen dünyada “Tanrının isteği” yok olmuş, onun yerine kapitalizmin / kapitalistlerin isteği geçmiştir. Dini inanç heterodoks etkilerden arındırılmadıkça etik istikrarlı olamaz (Gibb, 1947). Bu kapitalist istek de toplumlarda bir yoksulluk kültürü oluşturmuştur. Bu kültür sadece bir şeyin eksikliğine işaret eden bir kavram değildir, geleneğe dayalı ve antropolojik anlamda bir kültürdür. Yani insanlara yaşamak için çözümler sunarak onların döneme uyum sağlamalarına yardımcı olur (Lewis, 1966). Ancak Batı toplumlarında bu kültüre ait kişiler devlete, devletin kolluk güçlerine ve hatta inançlara karşıt bir tavır sergiler, çünkü hem devlet idaresindeki kurum ve kuruluşlar hem de sivil toplum kuruluşlarına katılmakta güçlük çekerler. Bu aynı zamanda birey ve toplum arasındaki bağların kalitesine de balta vuran bir durumdur. Bu yoksullar topluma dâhil olamama problemi ile karşı karşıyadırlar. Sistemin bu kitleye ihtiyaç duymaması, bu kitlenin de sistemle bütünleşme beklentisinin kalmaması, aynı yaşama alanında ve aynı insanlık durumu ortamında bulunulmasına rağmen ayrı dünyaların kurulmasıyla sonuçlanmaktadır. Batı toplumlarında özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinde görülen bu durum toplumsal bütünleşmeye zarar veren bir gelişme olarak algılandığı için, tedavisi gerekli ve mümkün bir hastalık olarak değerlendirilmektedir (Karakaş, 2010: 11). Bu yeni yoksulluk psikolojisi oldukça sorunlu ve sıkıntılı durumlara yol açmaktadır. Ülkemizde

ise bu kültüre ait hisseden yani “kalabalıklar içinde yalnız olan insan” tanınabilmek / var olabilmek adına ya bir siyasi partiye ya da bir tarikata üye olur (Türkdoğan, 1999). Bu insanlar böylelikle topluma dâhil olabileceklerine inanmaktadır. Tarikatlar insanların maddi durumları yüzünden sosyal dışlanma yaşamadığı nadir bölgelerdir. Bu sebeple, insanların görünebilir kılındığı bir cemaat olarak karşımıza çıkar. Tarikatlar kendi içlerinde yardımlaşma göstererek gelir dağılımında bir nebze de olsa bölgesel çaplı bir adaleti gündeme getirebilirler. Fakat bu tür çözümlerin yeterli olamayacağı, gelir dağılımındaki adaletsizliğin ülke ya da birey yoksulluğunun nedeni olduğu unutulmamalıdır (Okşak, 2020: 61).

Sonuç

İnsanlık tarihinin farklı dönemleri eşitsizlik, açlık, haksızlık gibi çeşitli acılara tanık olmuştur. Konumuz olan geçmiş dönem tarikatları bu acıları biraz olsun bastırmak için çalışırken; günümüz “sözde” tarikatları kendi sermayelerini ve müritlerinin elinde tuttukları gücü önemser hale gelmişlerdir. Artık şirketleşen tarikatların İslamiyet anlayışlarında bir geleneğin aksine modernizasyon, sekülerleşme görülmektedir. Yani görülen şey dünyevi olanın uhrevi olanla bir bağlantısının kurulup kar / rant maksadı ile piyasaya sürülmesidir. Bunu da tarikat / cemaat bünyesi altında faaliyetlerine devam eden şirketler yapmaktadır. Bu şirketlerin amaçları arasında dünyaya İslam’ı yayma / tanıtma fikri üst sıralarda yer al(a)mamaktadır, çünkü bu şirketler kapitalist düzene entegre olmuştur ve hedefleri daha çok kazanmak ve daha büyük sermayelere sahip olmaktır. Bunu yaparken de insanların dini ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılan(a)maması onlar için büyük avantaj sağlamıştır. Böylelikle hem siyasi hem de ticari alanda kendilerine büyük kalabalıklar sağlayan tarikatlar / cemaatler günümüzde sekülerleşmenin en çok görüldüğü alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir ortamda tarikat / cemaat müritleri hazır müşteriler ve gönüllü tüketiciler olarak algılanmaktadır. Geleneksel düzende ise onlar sadece birer “kardeş”, “pirdaş”, “yoldaş” olarak tanımlanmaktaydı. Modernleşme ile meydana gelen sekülerizasyon onların statüsünü değiştirerek tarikat önde gelenlerini sınıf bazında yukarı, müritleri ise aşağı taşımıştır. Ancak geleneksel dönemde böyle bir sınıf ayrımı yoktu. Bu ayrım nihayetinde ortaya bir zengin-fakir dikotomisi çıkarmaktadır, çünkü modern tarikat / cemaat liderleri eski “pir”, “şeyh” ya da “derviş” gibi “Hak için” çalışmak yerine dünyevi olana talip olmaktadır. Böylece de bu kişiler zenginleşirken müritlerine fakirlik vurgusu yapmaktadırlar. Hatta fakir olmayı övenler dahi içlerinde mevcuttur. “Sözde” tarikatlar / cemaatler artık toplumu bir “dini pazar” olarak görmektedir. “Dini pazar” cemaatlerin varlıklarını sürdürebilmek için kaynak ve üye bulma mücadelesi verdikleri toplumsal alanlar için kullanılmaktadır (Kirman, 2004). Bu pazar faaliyetleri ile şirketleşen tarikatlar için kapitalistleşme kelimesi kullanılabilir. Zenginleşme, servet üzerine servet katma, belirli sınıflara konut, gıda ve tüketim malları hazırlama, bankacılık ve taşımacılık alanlarına yönelerek cemaatler Batı tipi kapitalistleşme sürecine girmiştir (Türkdoğan, 1999). Kendileri lüks içinde yaşarken müritleri fakirlik savaşında ilk saflarda yer bulmaktadır. Dinsel hareketlerin ekonomik gelişim açısından önemi, ilk başta bu hareketlerin verdiği sofü eğitimin etkilerinde yatmaktadır (Weber, 2013: 160). Bu tarikatlar / cemaatler yoksulluk ile savaşmak yerine yoksulların elindeki son lokmalarına dahi göz dikmektedir. Buradan çıkacak sonuç şudur ki, eğer bir devlet içinde bulunduğu iktisadi sistemi değiştirmek istiyorsa halkının maneviyatını da kullanabileceği bir sistem oluşturmalıdır. Aksi halde bu alan boş kaldığı sürece kötü niyetli kimseler tarafından kullanılmaya devam edilecektir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayım etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Ahmad, I. D. (1996). İslam, hukuk devleti ve piyasa ekonomisi. *Liber*, 3, 22-29.
- Atacan, F. (1990). *Sosyal değişme ve tarikat cerrahiler*. Hil Yayınları.
- Atay, T. (1996). *Batı’da bir Nakşi cemaati*. İletişim Yayınları.
- Atay, T. (2004). *Din hayattan çıkar*. İletişim Yayınları.
- Barry, N. (2002). Kapitalizm. *Piyasa*, 1(1), 33-38.
- Bulut, F. (1997). *Tarikat sermayesinin yükselişi*. Doruk Yayınevi.
- Çakır, R. (1994). *Ne şeriat ne demokrasi*. Metis.
- Çakır, R. (2012). *Ayet ve slogan*. Metis.
- Efe, A. (2017). Kolektif dindarlık türü olarak tarikat / cemaat dindarlığı. *Journal of Islamic Research*, 28(3), 290-301.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi*. Yordam Kitap.
- Ertit, V. (2014). Evrenselleştirilmiş -klasik- seklerleşme teorisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 103-120.
- Ertit, V. (2015). *Endişeli muhafazakarlar çağı - dinden uzaklaşan Türkiye*. Orient Yayınları.
- Filiz, Ş. (2016). *Tarikat, cemaat, kadın Neo-Oryantalizm’in kadın üzerinden egemenlik arayışı ve siyasal İslamcılık*. Say Yayınları.
- Gibb, H. A. R. (1947). *Modern trends in Islam*. The University of Chicago Press.
- Gölpınarlı, A. (1969). *100 soruda Türkiye’de mezhepler ve tarikatlar*. Gerçek Yayınevi.
- Güner, A. (1991). *Tarikatlar ansiklopedisi*. Milliyet.
- Haenni, P. (2011). *Piyasa İslamı*. Maki Basın Yayın.
- Hunt, M. O. (2004). Race / ethnicity and beliefs about wealth and poverty. *Social Science Quarterly*, 85(3), 827-853.
- Iannaccone, L. R. (1992). Religious markets and the economics of religion. *Social Compass*, 39(1), 123-131.
- İsmail, H. (1994). *Müslüman ve para*. Timaş Yayınları.
- Karakaş, M. (2010). Küresel yoksulluğun öteki yüzü: Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 1-16.
- Kirman, M. A. (2004). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*. Rağbet Yayınları.
- Kollar, N. R. & Shafiq, M. (2016). *Poverty and wealth in Judaism, Christianity, and Islam*. N. Palgrave Press.
- Komisyon. (2011). *TDV İslâm ansiklopedisi*.
- Köprülüzade, M. F. (1996). Türk - Moğol şamanizminin tasavvufi İslam tarikatları üzerindeki tesiri. *Bilig*, (1), 1-8.
- Lewis, O. (1966). The culture of poverty. *Scientific American*, 215(4), 19-25.
- Macit, M. (2014). Yoksulluk, insan onuru ve din. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 19-21.

- Mardin, Ş. (1992). *Din ve ideoloji*. İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1999). *Türkiye’de din ve siyaset (Makaleler 3)*. İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2010). *Türkiye sosyal tarihinde İslamın macerası*. Timaş Yayınları.
- Oksak, Y. (2020). Gelir dağılımı ve yoksulluk ilişkisi. E. Günay (Ed.), *Türkiye’nin Yakın Dönem İktisadi Tarihi ve Sosyo Ekonomik Sorunları* içinde (59-72. ss.), Gece Kitaplığı.
- Okumuş, E. (2011). Bir sosyal eşitsizlik örneği olarak yoksulluğun dini meşrulaştırımı. *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (5), 3-14.
- Öz, B. (2004). *Çağdaşlaşma açısından tarikat ve tekkelerin kapatılma olayı*. Can Yayınları.
- Özek, Ç. (1982). *Devlet ve din*. Ada Yayınları.
- Özel, M. (1997). *Müslüman ve ekonomi*. İz Yayıncılık.
- Rodinson, M. (1978). *İslam ve Kapitalizm*. Hürriyet Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (1998). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde dini tarikat ve cemaatlerin toplumdaki yeri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 93-102.
- Saymaz, İ. (2019). *Şehvetiye tarikatı*. İletişim Yayınları.
- Subaşı, N. (2002). Türk(ie) dindarlığı: Yeni tipolojiler. *İslamiyat*, 4, 17-40.
- T.B.M.M Zabıt Ceridesi*. (1925).
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c019/tbmm02019017.pdf>
- Tabakoğlu, A. (2022). İktisat kavramlarının Kapitalizm ve İslam iktisadındaki tezahürleri: Mustafa Kutlu ile kadimin peşinde. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 8(2), 319-344.
- Torun, İ. (2020). Tarikat ve cemaatlerin siyasetle ilişkisi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 83-94.
- Trimingham, J. S. (1971). *The sufi orders in Islam*. Oxford University Press.
- Tuğal, C. (2011). *Pasif devrim: İslami muhalefetin düzenle bütünleşmesi*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1965). Genç cumhuriyet ve eski muhalefet. *Cumhuriyet*.
- Tuşalp, E. (1994). *Şeriat A.Ş.* Bilgi Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1999). Türk toplumunda yeni dini hareketler ve “cemaatlaşma”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, 65-90.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet ve din İslam, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlakı*. Derin Yayınları.
- Weber, M. (2013). Protestan ahlakı ve Kapitalizmin ruhu. *Angewandte Chemie International Edition*, 6(11), 951-952. Bilgesu Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2016). *Neoliberal İslamcılık: 1980-2015 İslamcılarının dünya sistemine entegrasyonu*. Pınar Yayıncılık.
- Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Bağlam Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

From 1905, when Max Weber published his review of “The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism”, a debate on the effects of religion on human economic activities has continued until today. According to Weber, Protestant states have a more successful economic life than Catholic states. Since in the Protestant belief, sobriety moved from monk cells to professional business life and morality within the world began to dominate, it helped this process by establishing a strong modern economic universe depending on the technical and economic requirements of machine production. In our country, this situation has turned into an economic life that goes back and forth between “green / religious capital” and “western capitalism”. The main starting point of this distinction is the revolutions brought by the Republic and the manifestations of daily life that cannot be seen in the economy. The starting point of this order is based on the years of foundation of the Republic of Turkey. According to the founding elites of the Republic, sects / congregations, lodges and zawiya, which were the way of maintaining the religious traditions of the people, were seen as the biggest obstacle to the Westernization movement and were therefore closed. Despite this, the people, who could not move to modernity with a sudden leap from their traditional life, experienced a culture shock and wanted to continue their old life informally. Although these religious groups always avoided being considered until the 1960s, they emerged again through the new political movements formed in the 1960s and have started to make themselves visible in both the economic and political fields until today.

This study aims to shed light on the groups in the religious field as well as the secular field in the Republic of Turkey in the field of economy and politics under the name of “congregation” such as the FETÖ-PDY organization and the attitudes of these groups towards the problem of “poverty”. In doing so, it aims to reveal how and for what purposes these “so-called” congregations abuse people’s religious feelings, because these “so-called” congregations have separated from the traditional field and have taken the appearance of an educational institution, a dormitory, a company or a non-governmental organization today. With this appearance, they aim to capture and shape people’s daily lives rather than the afterlife. The best example of this can be seen in the treacherous uprising that took place in Turkey on July 15, 2016. These “so-called” congregations are actually terrorist organizations and have collected money for the poor under the name of zekat or “benevolence” on behalf of charitable organizations by abusing people’s religious orientations and feelings, and have created an economy with these collected funds. However, while it seemed to help the poor with this economy, on the other hand, they enlarged and strengthened their hegemonic field, and then wanted to overthrow the government elected by the people of its own will with this power. The FETÖ-PDY terrorist organization, which defines itself as a cult and congregation, has decided how its members will live, how they will dress, how they will go to university, what they will eat and drink, and as a result, it has become an organization operating in the worldly field. In this study, it is primarily aimed to explain the concept of congregation. Then, it will be tried to explain how they have protected themselves from the Ottoman Empire to the present day and how they have transformed into a company / holding or how their followers have provided resources to their companies, as well as how much power they have brought to the fore in the political field. Moreover, information on the views of “so-called” congregations on poverty will be tried to be presented. The concept of poverty discussed in this study refers to poverty in economic terms. Poverty against Allah is one of the great issues of Sufism and has been excluded from the subject in this essay. In addition, another exclusion is the religious groups whose people are really “companions on the way to Allah”.